

Голубенко Н. І.

Київський національний лінгвістичний університет

ІНТОНАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ВИЯВУ І ПЕРЕДАЧІ ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНОГО МОВЛЕННЯ В ІНТЕРСЕМІОТИЧНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Стаття присвячена аналізу функціонування просодичних засобів у рамках лінгвістики тексту, що дає можливість описати властивості інтонації у реалізації міжфразового зв'язку, у виділенні інформативних відрізків за рівнем важливості, і навіть у виконанні естетичної та емоційно-експресивної функції. Під час вивчення різних властивостей тексту найбільший інтерес викликає комунікативний аспект та його прагматика. Дослідження текстів (дискурсів) із залученням інтонології соціальних та психологічних властивостей індивіда надає можливість оцінити процес комунікації та мовленнєву поведінку людини в природних умовах. Під час прагмалінгвістичного підходу до елементів тексту, за конкретної комунікативної ситуації повніше та глибше реалізується аналіз інтонаційних даних. Інтонація на відміну інших елементів мови не може існувати в ізольованому вигляді, вона існує лише у реченні, тексті, тощо.

У межах інтерсеміотичного перекладу текст розглядається як складна структура, що поєднує в собі сукупність лінгвістичних і паралінгвістичних ознак, притаманних різним семантичним системам. Процес інтерсеміотичного перекладу полягає в зміні знакових (семіотичних) систем. Відповідно текст розглядається як складна структура, що поєднує в собі сукупність лінгвістичних та паралінгвістичних ознак, притаманних різним семантичним системам, отримавши назву мультимодальності (полікодовості). Серед категорій семіотичного аналізу виділяються універсальні коди, що організують повідомлення будь-якого типу (соціальний код, культурний код, ідеологічний код, код сприйняття тощо) та спеціальні, властиві певному типу комунікативних творів (кінематографічний код, іконографічний код). Як засіб делімітації тексту і вираження семантико-синтаксичного та структурно-сміслового членування мовлення, інтонація дозволяє описати прагматичну організацію тексту, оскільки функціональний потенціал інтонаційних засобів розширюється під час переходу від аналізу ізольованого висловлювання до аналізу зв'язного тексту.

Ключові слова: просодичні засоби мовлення, інтонація, прагматика тексту, літературний твір, екранізований твір, інтерсеміотичний переклад.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Інтонація, як один із найважливіших засобів комунікації, протягом багатьох років постає предметом вивчення дослідників. На сучасному етапі розвитку лінгвістики з'явилася велика кількість праць, присвячених вивченню інтонаційної організації дискурсу. Основну функцію інтонації лінгвісти виділяють комунікативну, пов'язану зі змістом і синтаксичною побудовою мовного континууму, та емоційно-експресивну, що співвідноситься з вираженням суб'єктивного ставлення мовця до об'єкту реального світу. Останнім часом особливий інтерес дослідників викликає емоційна та експресивна функція інтонації. Подібний інтерес обумовлений інтенсивним розвитком наукових напрямів та дисциплін, пов'язаних з вивченням людського фактора у мові.

Антропоцентричний підхід до вивчення мовлення полягає у розгляді аксіологічних мотивів та інтенцій адресанта. Відповідно, зазначений принцип відіграє безперечна важливість у вивченні функції інтонації, пов'язаної з суб'єктивним, емоційним відношенням мовця у письмовому та усному текстах як результат інтерсеміотичного перенесення однієї знакової системи в іншу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інтерсеміотичного перекладу, яке раніше досліджували такі лінгвісти, як Д. Агіар і Дж. Кейрош, Б. Беннет, М. Кемпбелл і Р. Відал, Б. Моссоп, А. Парлог, Ф. Вітуччі та інші світові дослідники, потребує подальшого вивчення, звертаючи особливу увагу не тільки на різні мовні та культурні засоби, а й до збереження особистісного ставлення до дійсності, що виражається у використанні паралінгвістичних ознак різних

семіотичних систем – художнього твору та його екранізації, які постають об'єктом досліджень численної кількості лінгвістів – Т. Лукьянова, В. Шкловський, Ігнатов та ін.

Формулювання цілей статті. Метою представленої розвідки є розгляд інтонаційних характеристик мовлення у письмовому тексті – літературний твір та його екранізації – усному тексті з урахуванням прагматичних настанов оригіналу та експресивно-емоційним вираженням мовленнєвих актів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів. Сучасний соціокультурний простір є складною системою, в якій, за словами В. Мітягіної, «зберігаються і транслюються знаки культури» [7, с. 104]. Дослідник підкреслює, що культура є феноменом комунікації, тому осмислення значущих процесів комунікативного семіозису може вирішити багато завдань гуманітарного розвитку суспільства.

Що більш, у межах інтерсеміотичного перекладу текст розглядається як складна структура, що поєднує в собі сукупність лінгвістичних і паралінгвістичних ознак, притаманних різним семантичним системам. Процес інтерсеміотичного перекладу полягає в зміні знакових (семіотичних) систем: до прикладу, кілька абзаців словесного тексту, що описують внутрішнє ставлення або думки будь-якого персонажа, можна передати одним зображенням, і глядач може зрозуміти стан мовця. Внутрішньомовний переклад може означати не тільки перекодування тексту з одного функціонального стилю в інший, а й узагальнення та адаптацію. Вона ускладнюється тим, що існує набір кількох процесів, наприклад: адаптація тексту для нової цільової аудиторії, конспект, потреба в якому диктується набором лексичних, граматичних і синтаксичних особливостей реципієнта.

Що більш, сьогодні поняття інтерсеміотичного перекладу розуміється ширше: про нього можна говорити, коли одна і та ж форма змісту «перекладається» в одну або кілька інших семіотичних систем з різними субстанціями. Ідея інтерсеміотичного перекладу ґрунтується на розумінні перекладаності як однієї із фундаментальних характеристик будь-якої семіотичної системи, а будь-якому перекладу, своєю чергою, передують інтерпретація, що супроводжується трансформацією [16]. З філософської точки зору переклад є засобом розуміння культур, тому декодування та інтерпретація тексту будь-якого семіотичного характеру базується на сітці читання,

що ґрунтується на соціокультурній картині світу суб'єкта, який обирає факти для інтерпретації тексту. Під час екранізації художнього твору письмовий текст перетворюється на кінотекст, який є синкретичною (що складається з елементів багатьох різнорідних семіотичних систем) полі- або мультисеміотичною системою, що поєднує різні знакові системи, семіотичні засоби в одну взаємопов'язану єдність і коди [17].

Р. Якобсон визначає екранізацію різновидом інтерсеміотичної інтерпретації [14, с. 22], у працях У. Еко вона називається «трансмутацією» [1, с. 283]. Хоча поняття кінотексту та особливості створення кінофільма на основі літературного твору отримали висвітлення в науці, система відношень між літературним джерелом та його кіноадаптацією, як і раніше, відкрита для аналізу, оскільки в кінематографічній індустрії спостерігається розвиток нових тенденцій.

Один із видів інтерсеміотичного перекладу є екранізація літературно-художнього твору, де у ролі перекладача виступає режисер, який намагається втілити ідеї автора у фільмі. Режисерові необхідно спочатку брати до уваги факт неминучості утрат, виробити певну перекладацьку стратегію і вирішити, якими компонентами тексту пожертвувати, щоб передати найважливішу, на його думку, інформацію. У. Еко вважає, що неможливо досягти абсолютної еквівалентності чи тотожності перекладу оригіналу. Цю ідею він широко розвинув у своїй праці «Сказати майже те саме. Досліди про переклад» [1]. Ключовим словом у назві та концепції всієї праці є слово «майже», оскільки перекладний текст може містити вилучення чи додавання, і цим неминуче відрізняється від вихідного. Відповідно перекладач повинен прагнути мінімізувати цю різницю. «Перекладати – означає зрозуміти внутрішню систему тієї чи іншої мови та структуру даного тексту, побудувавши таку текстуальну систему, яка у певному сенсі може надати читачеві відповідний вплив – як у плані семантичному та синтаксичному, так і в плані стилістичному, метричному, звукосимволічному, – подібний емоційний вплив, якого прагнув досягти текст-джерело» [1, с. 16-17].

Головна відмінність кінематографа від літератури полягає у тому, що літературні твори фіксуються в письмовій формі, тоді як опис сюжету у фільмах опирається на звук у вигляді музики або мови, що звучить, тобто відмінність представлено у формах, у яких одягнене слово, – письмова чи усна. У кінокартинах можуть бути виділені такі

елементи: діалоги між героями, їх міміка, жести та рухи, можливий закадровий голос, музичний супровід, освітлення, вибір кольорів, великий, загальний або далекий план, ракурс, тембр та інтонація голосу, спецефекти та ін.

У ході прочитання книги у людини виникає своє індивідуальне розуміння сюжету, ідей автора, малюються та закріплюються у свідомості образи персонажів, несхожі на уявлення інших людей. Тому екранізації, що відображають певне бачення режисера-інтерпретатора, у людей, які високо оцінили першоджерело, найчастіше викликають розчарування. Ставлення глядачів до подібних фільмів будується на виявленні схожості та відмінностей із художнім текстом, і чим вище близькість, тим краще відгуки.

А. Пешковський писав у тому, що «почуття наші ми висловлюємо не стільки словами, скільки інтонацією» [8, с. 177]. Н. Мечковська приписує інтонації основну роль у вираженні емоцій. На її думку, «змістовний репертуар інтонацій досягає кількох десятків модально-емоційних смислів» [6, с. 22]. Роль інтонації дуже велика у розмовній мові, наголошує Є. Земська [7]. Обходячись без будь-яких лексичних або синтаксичних засобів, мовець за допомогою інтонації передає цілий спектр почуттів і реакцій, оскільки вона має складну гаму виразних можливостей.

Контрастні інтонаційні конструкції, розтягання гласних, енергійне виголошення приголосних (які при цьому подовжуються), уповільнення темпу – усе це різноманітні засоби вираження високої емоційності мови. Вищезазначені засоби інтонації якнайкраще виявляють себе в таких типізованих емотивних побудовах, як інтонаційні фразеологізми. Зокрема, І.М. Логінова у статті «Фразеологія та просодія» говорить про те, що «...сумнівно вважати інтонаційне оформлення фразеологічних одиниць єдиною та головною ознакою, що визначає їх значення» [4, с. 220]. Цю роль автор відводить контекстно-ситуативному фактору та емоційному стану мовця. Безперечно, проблема просодичного оформлення фразеологічних одиниць залишається актуальною як у теоретичному, так і в практичному плані, і цей факт, мабуть, обумовлює необхідність її розробки із позицій різних напрямів.

За допомогою інтонації не тільки організовується та оформляється усне мовлення, але водночас визначається комунікативно-прагматичне та емоційно-експресивне значення висловлювання. Крім того, інтонація відіграє велику роль у диференціації висловлювань у мовному акті та

у розчленуванні тексту на семантико-структурні частини. Інтонація є найважливішою прикметою усного мовлення, це складне лінгвістичне ціле, що складається з декількох компонентів: мелодики, темпу, паузи, наголосу, ритму, інтенсивності, тембру. На акустичному рівні ці компоненти відповідають тональним, динамічним та часовим параметрам. Звуки мови та інтонація, виконуючи комунікативну функцію, описуються одними й тими самими акустичними параметрами: частотою основного тону, тривалістю, інтенсивністю та спектром. Інтонаційні компоненти (підвищення та зниження мелодики, темп, пауза) є засобом вираження розділових знаків у мовленні [9]. Розділові знаки фіксують інтонаційне смислове членування висловлювання і у письмовому тексті передають смислові відтінки, які в живому мовленні експлікуються у вигляді певного інтонаційного оформлення речення.

Інтонаційний аналіз різних текстів сучасних мов свідчить про те, що просодичні елементи є засобом вираження розділових знаків у мовленні. Враховуючи те, що інтонація перебуває у тісному взаємозв'язку з семантикою та синтаксисом, можна твердити про її важливу роль у передачі розділових знаків у мовленні. Основна функція розділових знаків полягає у розмежуванні в тексті речень та їх частин і встановленню смислових взаємин між ними. Пунктуація, що використовується у письмовій мові, взаємодіє з інтонаційним членуванням тексту в усному мовленні, іншими словами, членування усної форми мови за допомогою просодичних засобів знаходить відображення у письмі в розділових знаках.

Членування мовного потоку на сегменти може передаватися за допомогою семантико-інтонаційних та синтаксичних одиниць – синтагм, а також ритмічних груп. Паузи, а також зміни мелодичних параметрів на стику слів у мові вказують на межі періодів і колон. Розділові знаки ставляться там, де в мові чується пауза. Закономірності, виявлені за формальними ознаками, не відображають реальної картини, наприклад відсутність розділового знаку на місці паузи і навпаки наявність паузи там, де їх немає, вимова запитання з завершеною інтонацією і т.д.

Як засіб делімітації тексту і вираження семантико-синтаксичного та структурно-смислового членування мовлення, інтонація дозволяє описати прагматичну організацію тексту, оскільки функціональний потенціал інтонаційних засобів розширюється під час переходу від аналізу ізольованого висловлювання до аналізу зв'язного тексту

[6]. Оскільки інтонація проявляється у висловлюванні, тексті, то постає питання зв'язку інтонації і синтаксису [7].

Підкреслюючи співвідносний, але не симетричний характер зв'язку між інтонацією та синтаксисом (інтонаційних моделей менше, ніж синтаксичних), слід все ж таки згадати функції інтонації у межах синтаксису: диференціація речень за метою висловлювання, виділення однорідних членів речення, вступних одиниць, звернення тощо. Мінімальним обсягом мовного відрізка, у якому проявляється синтаксичне та інтонаційне значення є синтагма, що зумовлена різноманітними смисловими зв'язками всередині тексту, а також залежить від думки мовця, його бачення та розуміння ситуації. Фонетична цілісність синтагми у мові створюється відсутністю паузи всередині синтагми та загальним мелодійним контуром. Як показують експериментальні дослідження на матеріалі різних мов, будь-яке синтаксичне значення може набутися інтонаційного виразу лише в обсязі синтагми. Одна з функцій інтонації полягає у тому, щоб визначити вихідний момент повідомлення (тему) і новий момент повідомлення (рему). Ця функція пов'язана з мовленнєвою установкою мовця, контекстом, ситуацією спілкування. Що більш, просодичні засоби, реалізуючи ілюктивну характеристику висловлювання, виконують функцію маркування реми, адже залежно від комунікативної мети може актуалізуватися будь-яке слово висловлювання. Актуальне членування речення, будучи об'єктом динамічного синтаксису, визначається функціональною перспективою надфразової єдності, контекстом та ситуацією спілкування.

Отже, виділення елементів смислового членування та вивчення способів актуалізації частин висловлювання є не тільки теоретичним інтересом. Членування на синтагми визначається смисловим змістом висловлювання, ступенем поширеності основних та другорядних членів. Одне й те ж саме висловлювання залежно від інтенції промовця може бути вимовлено з різним синтагматичним членуванням. Співвідношення частин висловлювання зумовлене певним осмисленням ситуації мовця та слухача. Інтонаційне оформлення синтагми забезпечується мелодійними, динамічними та темпоральними засобами. Коли кілька ритмічних груп поєднуються в синтагму, відбувається посилення синтагматичного наго-

лосу за рахунок послаблення попередніх ритмічних наголосів.

Більш складну ступінь членування мовного потоку представляють речення, які можуть складатися з кількох синтагм. Певний інтонаційний контур та існування різних видів наголосів забезпечує об'єднання слів за змістом у таку фонетичну єдність. У будь-якому завершеному реченні існує комунікативно оформлений інтонаційний центр, тобто фразовий наголос, який виконує дві основні функції:

1) диференціює комунікативний тип висловлювання;

2) відокремлює висловлювання одне від одного, виконуючи делімітативну функцію. Фразовий наголос, організовуючи висловлювання загалом, локалізується на останньому слові фрази. Як один із головних компонентів інтонації, логічний наголос поряд із порядком слів є виразником актуального членування, основною функцією якого є виділення реми, що є психологічним присудком (логічним предикатом) висловлювання. Тема-рематичні інтонаційні відносини проявляються таким чином: тема характеризується підвищенням тону, після якої спостерігається пауза та перелом мелодійного контуру; рема, акцентуючись, виділяється зниженням тону. Просодичні показники виступають тут як семіотичні засоби, які використовуються у відповідності з його наміром представити одні елементи висловлювання як вихідні, далі, менш важливі, а інші – як власне мета повідомлення, як те, нове, заради чого відбувся акт комунікації.

Висновки. Отже, у сучасних теоріях перекладу акцент робиться на розгляді комплексу факторів, що впливають на створення тексту перекладу. Підкреслюється необхідність враховувати не тільки суто лінгвістичні, а й екстралінгвістичні та паралінгвальні чинники. Незаперечний той факт, що інтонація передає смислові та емоційні настрої. Дослідники у галузі лінгвістики по-різному визначають поняття та значимість інтонації, однак усі вони сходяться в одному: інтонація є не тільки засобом виразності, а й важливим засобом формування висловлювання та вираження ставлення. У той же час вона є однією з найскладніших ділянок для еквівалентного перекладу, в тому числі і в креолізованих текстах. Проблема досягнення еквівалентності виникає в результаті як відмінностей культурно-мовного коду, так і коду двох різних семіотичних систем.

Список літератури:

1. Эко У., 2006. Сказать почти то же самое. Опыты о переводе. Санкт-Петербург: Симпозиум. 573 с.
2. Земская Е.А. Русская разговорная речь. Лингвистический анализ и проблемы обучения. М.: Флинта: Наука, 2011. 240 с.
3. Игнатов К. Ю., 2007. От текста романа к кинотексту: языковые трансформации и авторский стиль (на англоязычном материале) : автореф. дис. ... канд. филол. наук. М. 26 с.
4. Логинова И.М. Фразеология и просодия. Вестник Новгородского университета. 2014. No 77. С. 218-221.
5. Лотман Ю. М., 1973. Семиотика кино и проблемы киноэстетики. Таллинн : Ээстираамат. 92 с.
6. Мечковская Н.Б. Социальная лингвистика. М.: Аспект Пресс, 1996. 207 с.
7. Митягина В. А., 2007. Социокультурные характеристики коммуникативного действия. Волгоград: Изд-во ВолГУ. 356 с.
8. Пешковский А.М. Избранные труды. М., 1959.
9. Шишимер Л.Ф. К проблеме интонационной идиоматики. Университетские чтения – 2012. Материалы научно-методических чтений ПГЛУ. Часть 2. Пятигорск: ПГЛУ, 2012. С. 167-171.
10. Aguiar, Daniella & Queiroz, Joao. Towards a Model of Intersemiotic Translation. *The International Journal of the Arts in Society*, 2009, 4(4), pp. 203-210.
11. Bennett K. Intersemiotic Translation and Multimodality. *Translation Matters*, 2019, Vol. 1 No. 2.
12. Campbell, M. and Vidal, R. (ed.). *Translating across sensory and linguistic borders: intersemiotic journeys between media*. Cham: Palgrave Macmillan. 2018.
13. Hassan B. (2011). *Literary Translation: Aspects of Pragmatic Meaning*. Newcastle upon Tyne: Cam Scholars Publishing, 102. p. 343.
14. Jakobson, Roman. (1959). On Linguistic Aspects of Translation, in Brower, (ed.), *On Translation*, Cambridge, MA: Harvard University Press, pp. 232-239.
15. Lefevere, A. (1994.) *Translating Literature: Practice and Theory in a Comparative Literature Context*. New York: The Modern Language Association of America, 165 p.
16. Mossop, B. (2019). Intersemiotic translating: time for a rethink? *Translation and Interpreting Studies*, 14(1), pp. 75-94.
17. Pârlog, A. C. (2019). *Intersemiotic translation: literary and linguistic multimodality*. London: Palgrave Macmillan,.
18. Vitucci F. The semiotic cohesion of audiovisual texts. Types of intersemiotic explications in the English subtitles of Japanese full-length films. *Studia Translatorica*, 2018, vol 8, 22 p.

Holubenko N. I. INTONATION AS A MEANS OF CONVEYING EMOTIONALLY-EXPRESSIVE SPEECH IN INTERSEMIOTIC ARTISTIC TRANSLATION

The article analyses the functioning of prosodic means in a text that makes it possible to describe the properties of intonation in the implementation of interphrase communication, in the selection of informative segments by level of importance, as well as in performing aesthetic and emotionally expressive function. When studying the various properties of the text, the communicative aspect and its pragmatics are of the greatest interest. The study of texts (discourses) with the involvement in the area of interest in the intonology of social and psychological properties of the individual makes it possible to assess the process of communication and speech behavior in natural conditions. During the pragmlinguistic approach to the elements of the text in a specific communicative situation, the analysis of intonation data is more fully and deeply realized. Intonation, unlike other elements of language, cannot exist in isolation, it exists only in a sentence, text, and so on.

Within the framework of intersemiotic translation, the text is considered as a complex structure that combines a set of linguistic and paralinguistic features inherent in different semantic systems. The process of intersemiotic translation is to change the sign (semiotic) systems. Accordingly, the text is considered as a complex structure that combines a set of linguistic and paralinguistic features inherent in different semantic systems, called multimodality (polycodality). Among the categories of semiotic analysis are universal codes that organize messages of any type (social code, cultural code, ideological code, code of perception, etc.) and special, specific to a certain type of communicative works (cinematic code, iconographic code). As a means of delimiting the text and expressing the semantic-syntactic and structural-semantic division of speech, intonation allows to describe the pragmatic organization of the text, as the functional potential of intonation expands during the transition from analysis of isolated utterance to the analysis of coherent text.

Key words: *prosodic means of speech, intonation, pragmatics of the text, literary work, screened work, intersemiotic translation.*